

Diskriminacija i kako je prevazići?

„Zagovaračka kampanja - Prevazilaženje diskriminacije osoba sa invaliditetom po osnovu uzroka invaliditeta između ratnih i neratnih OSI“

Sarajevo, novembar 2016.

Ovaj policy brief „Diskriminacija i kako je prevazići?“ objavljen je u okviru programa “Jednakost za sve: Koalicija organizacija civilnog društva u borbi protiv diskriminacije” kroz Program grantova u okviru kojeg Fondacija za socijalno uključivanje u Bosni i Hercegovini (FSU u BiH) provodi projekat „Zagovaračka kampanja – Prevazilaženje diskriminacije osoba sa invaliditetom po osnovu uzroka invaliditeta između ratnih i neratnih OSI“. Projekat finansiraju USAID i Fond otvoreno društvo BiH.

Ovaj policy brief je objavljen uz podršku američkog naroda preko Američke agencije za međunarodni razvoj (USAID). Autori ove publikacije su odgovorni za njen sadržaj i stavovi koji su u njoj izneseni ne odražavaju stavove USAID-a ili Vlade Sjedinjenih Američkih Država.

FSU u BiH • ФСУ у БиХ • ZSU u BiH • SIF in BiH

Branilaca Sarajeva 47 • 71000 Sarajevo • Tel + 387 33 219 313 • Fax + 387 33 219 314

Email: sif@sif.ba • Web <http://www.sif.ba>

1. Šta je Diskriminacija?

Zakon o diskriminaciji BiH (Službeni glasnik BiH 59/09, 66/16) u članu 2. definiše diskriminaciju: ¹

„(1) Diskriminacijom, u smislu ovog zakona, smatraće se svako različito postupanje, uključujući svako isključivanje, ograničavanje ili davanje prednosti utemeljeno na stvarnim ili pretpostavljenim osnovama prema bilo kojem licu ili grupi lica i onima koji su s njima u rodbinskoj ili drugoj vezi na osnovu njihove rase, boje kože, jezika, vjere, etničke pripadnosti, invaliditeta, starosne dobi, nacionalnog ili socijalnog porijekla, veze s nacionalnom manjinom, političkog ili drugog uvjerenja, imovnog stanja, članstva u sindikatu ili drugom udruženju, obrazovanja, društvenog položaja i pola, seksualne orijentacije, rodnog identiteta, spolnih karakteristika, kao i svaka druga okolnost koja ima za svrhu ili posljedicu da bilo kojem licu onemogući ili ugrožava priznavanje, uživanje ili ostvarivanje na ravnopravnoj osnovi prava i sloboda u svim oblastima.

(2) Zabrana diskriminacije primjenjuje se na sve javne organe kao i na sva fizička ili pravna lica, kako u javnom tako i u privatnom sektoru, u svim oblastima, a naročito: zaposlenja, članstva u profesionalnim organizacijama, obrazovanja, obuke, stanovanja, zdravstva, socijalne zaštite, dobara i usluga namijenjenih javnosti i javnim mjestima, te obavljanja privrednih aktivnosti i javnih usluga.“

U članu 6. (Oblast primjene) precizira se:

„(1) Ovaj zakon primjenjuje se na postupanje svih javnih tijela na nivou države, entiteta, kantona i Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine, opštinskih institucija i tijela, te pravnih lica s javnim ovlašćenjima, kao i na postupanje svih pravnih i fizičkih lica, u svim a posebno u sljedećim oblastima života:

c) socijalne zaštite, uključujući socijalno osiguranje, socijalne nadoknade, socijalnu pomoć (nadoknade za stanovanje, nadoknade za mlade, itd.) i način postupanja prema korisnicima socijalne zaštite.“

Diskriminacija je isključivanje. Diskriminacija može imati različite oblike, ali ona uvijek podrazumijeva neku vrstu isključivanja i odbijanja. Može se ispoljiti kao nejednak tretman pri zapošljavanju, nejednak pristup različitim uslugama (obrazovnim, zdravstvenim, socijalnoj zaštiti), nejednak tretman u garantovanju i zaštiti prava, ili nejednak tretman u svakodnevnom životu u susjedstvu, naselju, lokalnoj zajednici. Pojedinci i grupe mogu biti izloženi diskriminaciji zbog gotovo bilo kojeg biološkog ili socijalnog obilježja: starosti, rase, pola, etniciteta, vjere, jezika, klasne pripadnosti, seksualne orijentacije, političkih uvjerenja, invaliditeta.

U slučajevima invaliditeta osobe sa invaliditetom u BiH diskriminaciji su izložene i po osnovu uzroka/okolnosti nastanka invaliditeta.

UN Konvencija o pravima osoba sa invaliditetom (stupila na snagu 3. decembra 2006., BiH je ratifikovala 12. novembra 2010.) veoma je precizna:

U članu 4., stav (b) „poduzeti sve odgovarajuće mjere, uključujući zakonodavne, za izmjenu ili ukidanje postojećih zakona, propisa, običaja i prakse koji predstavljaju diskriminaciju osoba s invaliditetom“; u članu 2. “Diskriminacija na osnovu invaliditeta znači svako razlikovanje, isključivanje ili ograničavanje na osnovu invaliditeta, čija su svrha ili posljedica umanjivanje ili poništavanje priznanja, uživanja ili korištenja svih ljudskih prava i osnovnih sloboda, ravnopravno s drugim osobama, na političkom, ekonomskom, socijalnom, kulturnom, društvenom i svakom drugom području. Ona uključuje sve oblike diskriminacije, uključujući

¹ U ovom dokumentu šire je dat pregled stavova iz domaćih zakona (usvojenih i u proceduri) te međunarodnih dokumenata koji zabranjuju diskriminaciju, pa i diskriminaciju OSI po osnovu uzroka invalidnosti. Informacija u tim obavezujućim, pravnim, okvirima osnov je i poluga za ukidanje diskriminacije u ovoj oblasti.

uskraćivanje razumne prilagodbe“ i u članu 28., stav 2. „Države potpisnice priznaju pravo osoba s invaliditetom na socijalnu zaštitu i na uživanje tog prava bez diskriminacije na osnovu invaliditeta, te će poduzeti odgovarajuće korake da osiguraju i promoviraju ostvarivanje toga prava.“

2. Sistemska diskriminacija u FBiH

U sistemu socijalne zaštite u FBiH prisutna je neposredna diskriminacija koja pogađa najveći broj pripadnika marginalizovanih grupa te i veliki broj stanovnika FBiH. Najizraženija neposredna diskriminacija utvrđena zakonima FBiH, dakle sistemska, odnosi se na diskriminaciju osoba sa invaliditetom (OSI) po osnovu uzroka invalidnosti. Konkretnije neratni invalidi su u odnosu na ratne vojne invalidnine, u kategorizaciji oštećenja organizma te u novčanim naknadama, sistemski, neposredno diskriminirani.

Kao što smo vidjeli, Zakon o zabrani diskriminacije (ZZD) BiH zabranjuje diskriminaciju između ostalog i u oblasti „socijalne zaštite“ što se po Zakonu o zabrani diskriminacije odnosi i na sve „javne organe“ (Zakon o zabrani diskriminacije BiH, čl. 1, stav 2) dok u članu 6., izričito kaže da se Zakon o zabrani diskriminacije BiH primjenjuje „na postupanja svih javnih tijela na nivou države, entiteta, kantona i Brčko Distrikta BiH (čl.6, stav 1) te, između ostalog u oblasti „socijalne naknade“ (čl. 6, stav 1.c).

Svi dokumenti usvojeni u BiH i FBiH, takođe traže uklanjanje diskriminacije OSI po osnovu uzroka invalidnosti (VM BiH, „Politika u oblasti invalidnosti u BiH“, 2008.; Vlada FBiH „Strategija za izjednačavanje mogućnosti osoba sa invaliditetom u Federaciji BiH 2010 – 2014“).

Aktuelna praksa u FBiH je u potpunoj suprotnosti sa Zakonom o zabrani diskriminacije BiH i UN Konvencijom, te drugim usvojenim dokumentima u FBiH (situacija u RS je slična).

Između neratnih i ratnih vojnih invalida (RVI) postoji diskriminacija u kategorizaciji oštećenja organizma:

- RVI stiču pravo na invalidninu sa oštećenjem organizma od 20 % - 100 % po propisima o RVI u FBiH;
- Civilne žrtve rata sa oštećenjima organizma 60% i više, imaju pravo na invalidninu;
- Neratne osobe sa invaliditetom po važećem Zakonu o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodica sa djecom FBiH pravo na ličnu invalidninu, dodatak za njegu – pomoć druge osobe i ortopedskih dodataka stiču sa 90 % - 100 % oštećenja organizma.

Diskriminacija je još izraženija kod razlika i visine novčane naknade po kategorijama: RVI sa 100 % oštećenja organizma primaju kao ličnu invalidninu, dodatak za pomoć i ortopedski dodatak 1.903 KM mjesečno, a 100 % neratni OSI za ista tri prava svega 403 KM mjesečno, 100 % invalidi, civilne žrtve rata primaju za ista prava 1.314 KM mjesečno (podaci za 2015.).

U FBiH sa pravima na novčanu naknadu (tj. 90 % i 100 % invalidnosti) je 42.808 neratnih OSI. Sa druge strane pravo na novčanu naknadu ima 10.016 civilnih žrtava rata i 48.850 RVI.² (podaci za 2015.)

Broj osoba sa neratnim invaliditetom koji nisu uvedeni u prava (ispod 90% oštećenja organizma) je višestruko veći. Procjenjuje se da su 10% stanovništva FBiH osobe sa invaliditetom i da njihove porodice koje indirektno ili direktno trpe posljedice njihovog invaliditeta, čine oko 30% stanovništva FBiH.³

² Federalno ministarstvo rada i socijalne politike i Federalno ministarstvo za pitanja boraca i invalida odbrambeno-oslobodilačkog rata

³ Vlada FBiH, Prijedlog Strategije za unaprijeđenje prava i položaja osoba sa invaliditetom u Federaciji BiH (2016 – 2021), juli 2016.

Po pitanju ekonomskog položaja osoba s invaliditetom ili domaćinstava u kojima žive invalidna lica analize ukazuju na činjenicu da invalidnost značajno utiče na njihov ekonomski položaj. U BiH invaliditet povećava mogućnost postanka siromašnim za 18%.

Procijenjeno je da je oko 30% neratnih OSI koji primaju novčane naknade ispod apsolutne linije siromaštva u 2015.⁴

Osnovni uzrok diskriminacije neratnih OSI i RVI je političke naravi. Oko 1.500 udruženja boračke populacije (finansiranih iz budžeta sa svih nivoa vlasti sa oko 180 miliona KM) usko su povezana sa partijama sa nacionalnim predznakom, i snažan su „zagovarački potencijal“, čiji je osnovni argument činjenica da su „glasačka vojska“ tih partija.

Sa druge strane uz sve dobre aktivnosti puno manjeg broja udruženja neratnih OSI a bez podrške političkih partija, njihovi su problemi, i činjenica njihove neposredne diskriminacije, „nevidljivi“.

Dokaz odsustva podrške neratnim OSI je i činjenica da je prijedlog „Zakona o jedinstvenim načelima i okviru materijalne podrške lica sa invaliditetom“ u proceduri Parlamentarne skupštine FBiH od marta 2014., dakle već pune 2 godine da bi ga Zakonodavna pravna komisija Doma naroda PS FBiH nedavno vratila Vladi FBiH. Taj zakon bi omogućio konkretne izmjene svih zakona koji konkretno definišu kategorizaciju i naknade OSI bez obzira na porijeklo invalidnosti, te bi bio osnova za uklanjanje diskriminacije OSI po osnovu uzroka invalidnosti.

3. Šta da se radi?

U normativnom smislu, veoma je važno zagovarati usvajanje Zakona o jedinstvenim načelima i okviru materijalne podrške lica sa invaliditetom čija, već pomenuta sudbina u protekle dvije godine, govori o odsustvu političke volje za njegovo usvajanje.

Nacrta Zakona veoma je precizan; član 2. Stav 4. „Lica sa invaliditetom iz stava 1. ovog člana se ovim Zakonom tretiraju na jedinstveni način i imaju jednak pristup u ostvarivanju osnovnih prava materijalne podrške lica sa invaliditetom, bez obzira na uzrok i okolnosti njegovog nastanka: posljedica ratnih djelovanja - ratni vojni invalidi, civilne žrtve rata; posljedica bolesti urođene ili stečene - neratni invaliditet ili invaliditet kao posljedica povrede na radu ili profesionalnog oboljenja.“

Konkretnije u članu 6. „Pravo na materijalnu podršku mogu ostvariti lica sa invaliditetom, kod kojih je ocjenom medicinskog vještačenja zdravstvenog stanja Instituta utvrđen stepen oštećenja organizma u visini od 60 % -100 %“; u članu 7. „Lice sa invaliditetom u skladu sa ovim zakonom ima pravo na:

1) ličnu invalidninu; 2) dodatak za njegu i pomoć od drugog lica i 3) ortopedski dodatak.“

Članom 9. precizirano je: „Radi ostvarenja prava na naknadu za ličnu invalidninu, lica sa invaliditetom razvrstavaju se prema utvrđenom procentu oštećenja organizma u pet grupa i to:

I grupa - lica sa invaliditetom sa 100% oštećenja organizma; II grupa - lica sa invaliditetom sa 90% oštećenja organizma; III grupa - lica sa invaliditetom sa 80% oštećenja organizma; IV grupa - lica sa invaliditetom sa 70% oštećenja organizma i V grupa - lica sa invaliditetom sa 60% oštećenja organizma.“

Naknade za ličnu invalidninu moći će ostvariti lica sa invaliditetom, zavisno od stepena oštećenja organizma u odnosu na osnovicu. Postojećim zakonom osnovica za ličnu invalidninu je bila utvrđena na 80% najniže cijene rada da bi je tokom ove godine Parlament FBiH fiksirao na 274 KM (nezavisno od najniže cijene rada koja će

⁴ Vidi prezentaciju Ranka Ninković-Papić „Za pravedno društvo i jednake mogućnosti za sve“, Okrugli sto, Koordinacioni odbor udruženja osoba sa invaliditetom Kantona Sarajevo, 19. april 2016., Sarajevo

novim kolektivnim ugovorom biti povećana u skladu sa novim Zakonom o radu). Time su OSI finansijski oštećeni.

U skladu sa prijedlogom „Strategije za unaprijeđenje prava i položaja osoba sa invaliditetom u Federaciji BiH“, Vlada BiH otklanjanje diskriminacije po osnovu uzroka invalidnosti definiše kao prioritet u reformi socijalne zaštite.

S obzirom da će RVI sa oštećenjem organizma ispod 60% gubiti prava na naknade, a da će za kategorizacije sa višim stepenom oštećenja, nadoknade biti smanjene (prihodovni cenzus), neophodno je naći rješenje da RVI ne budu oštećeni. Treba odvojiti invaliditet bez obzira na uzrok, od kompenzacije, dodatka za stradanja u ratu. U tom smislu u Program rada Vlade Federacije Bosne i Hercegovine 2015 – 2018 u dijelu „Socijalna oblast“ planirana je kao Aktivnost 12 „Uspostava jedinstvenog vanbudžetskog Fonda za boračko invalidsku zaštitu i prenošenje svih nadležnosti sa općina, kantona i FBiH na taj Fond“.

4. Kako do rješenja – moguća pitanja za diskusiju?

„Ništa o nama bez nas“ je slogan osoba sa invaliditetom kojim se traži njihovo uključivanje u razvoj javnih politika u ovoj oblasti. Stoga sljedeća pitanja mogu dati smjernice za dalje aktivnosti na otklanjanju diskriminacije neratnih OSI i RVI po osnovu uzroka invalidnosti:

1. Koja je za Vas osnovna razlika/šta je najveći problem u kategorizaciji i visini naknada između neratnih osoba sa invaliditetom i ratnih vojnih invalida?
2. Šta mislite da je potrebno uraditi da bi se prevazišla diskriminacija između neratnih osoba sa invaliditetom i ratnih vojnih invalida?
3. Obzirom da su ratni vojni invalidi stekli invalidnost pošto su bili angažovani/mobilisani u ratu od strane države – kako je moguće kompenzirati tu vrstu uzroka invalidnosti (pod pretpostavkom da se kategorizacija i visina naknada za invalide izjednačava za neratne OSI i RVI).
4. Da li udruženja neratnih OSI imaju uticaj na donošenje ključnih javnih politika u oblasti invaliditeta?
5. Da li udruženja RVI imaju uticaj na donošenje ključnih javnih politika u oblasti invaliditeta?
6. Obzirom na prihvaćenu Aplikaciju za članstvo BiH u EU te proces reformi da bi BiH dobila status kandidata za članstvo u EU (a uklanjanje i ovog oblika diskriminacije je standard EU) da li ste optimist da će Zakon o zabrani diskriminacije BiH i u oblasti invalidnosti biti dosljedno primjenjen?

Naravno, ova pitanja nisu jedini okvir za diskusiju te sve teme i pitanja vezana za opisani oblik diskriminacije su važni i dobro došli.